

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al
Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VARTOLOMEI, MARTA

Despre credință, artă și tot ce e între ele : eseuri / Marta
Vartolomei ; pref. de Marta Vartolomei. - București : Eikon, 2022
Conține bibliografie
ISBN 978-606-49-0671-7

2
7

Coperta I: Basilica di Santa Maria Maggiore - Bergamo
DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

MARTA VARTOLOMEI

**DESPRE CREDINȚĂ,
ARTĂ ȘI TOT
CE E ÎNTRE ELE**

– eseuri –

E I K O N

București, 2022

ZIPES, Jack, *The Enchanted Screen. The Unknown History of Fairy-Tale Films. The Unknown History of Fairy-Tale Films*, Routledge, New York & Londra, 2011.

Resurse electronice

BOM, Anne Klara, AARENSTRUP, Anya, *Religious motifs: Overview – About religious motifs*, https://andersen.sdu.dk/forskning/motiver/tekstmotiver_e.html?vid=68 (accesat pe 16 martie 2021).

DANALACHE, Teodor, *Andrei Tarkovsky – filmul ca rugaciune*, <http://www.crestinortodox.ro/parinti/andrei-tarkovsky-filmul-rugaciune-96969.html> (accesat pe 1 aprilie 2018).

HALVORSEN SCHRECK, Gregory, "Tarkovsky's The Stalker: A Christian Allegory Set in the Evil Empire" în *East-West Church & Ministry Report*, Vol. 9, No. 3, Vara 2001, <http://www.eastwestreport.org/articles/ew09310.htm>, pp. 13-14 (accesat pe 1 aprilie 2018).

CUPRINS

Prefață	7
Dictatura în Chile, privită prin literatura totalitară	9
Aspecte ale desprinderii de țară și ale integrării, văzute prin prisma autorilor de roman cu experiență transnațională	19
Călăuza (<i>The Stalker</i>), filmul lui Andrei Tarkovski văzut ca metaforă creștină	27
Naratologie picturală în tabloul <i>Adorazione dei Magi</i>	33
<i>Muzica de cameră</i> , văzută drept concept multi- trans- și intercultural	43
Poezia și celelalte arte în <i>Hegel, Despre artă și poezie</i>	53
Formele frumosului artistic	53
Sistemul diferitelor arte: poezia	61
Insertii de teme biblice în poveștile lui H. C. Andersen	75
Bibliografie	87

Dictatura în Chile, Privită prin Literatură Totalitară

Regimurile totalitare •

*Literatură totalitară • Fascismul în
America de Sud • Totalitarismul în Chile •
Augusto Pinochet • Roberto Bolaño •
O stea îndepărtată*

Regimurile politice nedemocratice acoperă o largă gamă de manifestări, toate gravitând în jurul unui nucleu comun: dictatura. Dictatura se arată drept prototipul regimurilor totalitare, ea caracterizându-se prin concentrarea maximă a puterii în mâinile unui grup restrâns sau a unei singure persoane (dictatorul), prin restrângerea sau suspendarea activității instituțiilor democratice, precum și printr-o drastică limitare a drepturilor și libertăților civice în raport cu instituțiile statului. De regulă, dictatura se exercită cu ajutorul mijloacelor violente. Autoritatea supremă este absolută și neîngrădită de lege, care își pierde sensul.

Totalitarismul este o expresie malignă a regimurilor dictatoriale, caracterizată prin controlul absolut al statului asupra societății civile și asupra fiecărui individ în parte. Totalitarismul reprezintă combinația dintre mijloacele

de coerciție și ideologia care legitimează acțiunea puterii. În cadrul unui regim totalitar puterea se concentrează în mâinile unei singure persoane, în numele unei ideologii unice și universale, care pretinde că deține cunoașterea absolută.

Luc Ferry și Evelyne Pisier – Kouchner¹ afirmă în volumul al II-lea al *Tratatului de știință politică* (capitolul al III-lea, „Totalitarismul”) că „regimurile care sunt desemnate prin termenul de *totalitarism* au ceva comun, în sensul că ele aparțin categoriei de regimuri revoluționare, oricare ar fi, de altminteri, importanța atribuită diferențelor în exprimarea însăși a acestei voințe revoluționare”².

Raymond Aron caracterizează totalitarismul astfel:

Fenomenul totalitar intervine la un regim care îi acordă unui partid monopolul activității politice. Partidul (...) este animat de (...) o ideologie căreia îi conferă o autoritate absolută și care, pe cale de consecință, devine adevărul oficial al Statului. Pentru a răspândi acest adevăr oficial, Statul își rezervă, la rândul său, un dublu monopol: monopolul mijloacelor de forță, și monopolul mijloacelor de convingere. (...) Cea mai mare parte a activităților economice și profesionale sunt supuse Statului și devin, într-un fel, o parte a Statului însuși. (...) Toate fiind activități de Stat, și orice activitate fiind supusă ideologiei, o greșeală comisă într-o activitate economică sau profesională devine, în același timp, o greșeală ideologică.

¹ Profesori de științe politice la Universitatea din Lyon și, respectiv, la Universitatea din Paris.

² Luc Ferry; Evelyne Pisier – Kouchner, *Le totalitarisme*. În: *Traite de science politique* vol. II, (Les regimes politiques contemporaines), Paris, P.U.F., 1985, p. 118.

(...) Fenomenul este perfect atunci când toate aceste elemente sunt reunite și îndeplinite în întregime³.

Limitându-ne la totalitarismul de extremă dreaptă, ajungem în sfera fascismului și a nazismului. Între acestea două există deosebiri substanțiale. Deși ambele regimuri sunt adversarele liberalismului și comunismului, la nivelul teoriei politice, al concepției despre stat și partid, ele prezintă diferențe care pot fi ușor percepute la o analiză a doctrinei. Aspirația seculară spre formarea statului național unitar și spre afirmarea conștiinței de sine este posibilă numai în statul fascist. Națiunea este, în doctrina fascistă, o comunitate solidară și voluntară, capabilă să ajungă la conștiința de sine datorită statului care o integrează. Pentru fascism, totul există doar în stat și nimic omenesc sau spiritual nu există și nu are valoare în afara statului.

Fascismul în America de Sud a reprezentat, de fapt, o imitație imperfectă a fascismului italian. Deși originile fascismului stau în Europa și a fost asociat inițial doar cu acest continent, totuși ideologia fascistă a traversat Oceanul Atlantic în perioada interbelică și a avut o influență puternică asupra regimurilor politice din America de Sud.

Pătrunzând și mai adânc în tema totalitarismului, ne apropiem de subiectul pe care îl vom trata în detaliu: totalitarismul în Chile.

Regimul lui Augusto Pinochet, care a condus Chile în perioada 1974 – 1990, a fost definit deseori de istorici ca regim fascist. Deși opiniile sunt contradictorii și acest subiect

³ Raymond Aron, *Democratie et totalitarisme*, Paris, Ed. Gallimard, 1965, pp. 287-288.

a reprezentat nucleul unor dezbateri complexe în mediul academic, totuși există suficiente argumente care pot cataloga perioada conducerii lui Pinochet drept una fascistă.

Augusto Pinochet a fost un general chilian, Președinte al Republicii Chile între 1974 și 1990. El a condus o juntă militară, care a ajuns la putere printr-o lovitură de stat, petrecută în anul 1973. Atunci a fost înlăturat de la conducere președintele Salvador Allende, care fusese ales în mod democratic. Pinochet a părăsit funcția de președinte în 1990, după pierderea unui referendum național în anul 1988. Ulterior el a rămas pe postul de „senator pe viață”, poziție care a împiedicat urmărirea sa penală, meritată în urma crimelor comise în timpul dictaturii sale. Guvernul chilian estimează că în perioada de conducere a lui Pinochet au fost uciși peste 3.000 de oameni nevinovați. Alți mii de oameni au fost torturați, arestați sau exilați.

Această scurtă prezentare istorică este mai mult decât necesară cititorilor cărții lui Roberto Bolaño, *O stea îndepărtată*. Autorul a fost unul dintre cei mai apreciați scriitori contemporani ai Americii Latine. El și-a dus o parte din viață în exil, având aproape în permanență relații tensionate cu țara de baștină, Chile. S-a perindat, din acest motiv, prin Mexic, El Salvador, Franța și Spania. În cele din urmă, talentul său literar a fost apreciat și laudat prin premii atât în spațiul european, cât și în cel al confrăților săi. Decedat în 2003, prozatorul și poetul chilian a căpătat *postum* o faimă incredibilă și a fost considerat unul din cei mai influenți scriitori de limbă spaniolă. Operele sale au fost traduse în numeroase limbi, printre care: engleză, franceză, germană, italiană, olandeză etc. În momentul morții sale, Bolaño avea încheiate 37 de contracte de publicație în 10 țări. Reputația

sa a rămas atât de maiestuoasă, încât deseori a fost comparat cu marii scriitori Jorge Luis Borges și Julio Cortázar.

O stea îndepărtată este al patrulea roman al scriitorului Roberto Bolaño. Cartea este centrată în jurul personajului controversat Carlos Wieder (sau altfel spus, Alberto Ruiz – Tagle). În aparență, *O stea îndepărtată* este o povestioară cu tâlc despre impostură. Personajul principal se afișează ca poet în timpul conducerii președintelui Salvador Allende, iar după instaurarea dictaturii își dă arama pe față, își descoperă adevăratul nume și adevăratele preocupări. În realitate, însă, romanul lui Bolaño prezintă discret și inteligent situația socială și politică din Chile înainte și după marea lovitură de stat din 1973. Desigur, doar un cititor avizat sau cel puțin minim documentat în legătură cu istoria acestei țări poate prinde firul roșu al romanului, pentru a-i înțelege adevăratele sensuri. Autorul a scris acest roman inspirat fiind de o poveste adevărată, auzită de la artistul Jaime Rivera. De asemenea, criticii literari au observat o potrivire între spațiile desfășurării acțiunii în roman și țările în care a locuit autorul, respectiv: Chile, Mexic, Franța și Spania.

Protagonistul înfățișează modelul poetului admirat, al pilotului desăvârșit, al criminalului etc. Toate aceste măști ale lui Carlos Wieder îi sunt de folos în contextul social al epocii. Autorul încadrează desfășurarea acțiunii încă de la început în timp și spațiu: 1971, Chile. În timpul președintelui Salvador Allende, Carlos Wieder trăiește sub o identitate falsă, de poet autodidact care frecventează cercurile literare (cunoscut sub numele Alberto Ruiz-Tagle). După lovitura de stat din 1973, care dă naștere dictaturii lui Augusto Pinochet, Ruiz-Tagle își arată adevărata identitate, pilotul Forțelor Aeriene Chile, cu numele Carlos Wieder. În această

postură el creează un soi de poezie revoluționară relaționată cu asasinat, gravată pe cer prin intermediul unor acrobații aeronautice. În urma descoperirii crimelor sale și a căderii regimului totalitar, Wieder se face dispărut. Urma sa este căutată de Abel Romero (un detectiv angajat de persoane private), cu ajutorul lui Belano, fost coleg al lui Wieder în cadrul cercurilor literare din Chile. Cei doi se arată cititorilor ca justițieri, cercetând amănunțit dispariția protagonistului. Astfel, romanul prinde cititorul și prin efectele aferente romanului polițist.

Ipostazele diferite ale personajului principal, în funcție de regimul politic al țării, sunt dovada influenței politice asupra societății. După același model al ipostazelor, teoreticianul politic Hannah Arendt⁴ vorbește în cartea sa despre propagandă și îndoctrinare: propaganda se realizează înainte de instaurarea unui regim totalitar („masele trebuie să fie câştigate prin propagandă”⁵), iar îndoctrinarea acționează în timpul funcționării statului totalitar („oriunde totalitarismul deține controlul absolut, el înlocuiește propaganda cu îndoctrinarea”⁶). Tocmai din cauza acestei realități, Carlos Wieder s-a putut manifesta natural și dezlănțuit abia după instaurarea dictaturii.

Violența, arma principală a protagonistului romanului, este permisă doar într-o dictatură, într-o societate în care legea nu mai are autoritate, în care conducerii statului îi este

⁴ Teoretician politic german, o figură marcantă a gândirii socio-politice contemporane. A abordat în lucrările sale două mari teme: totalitarismul și antisemitismul.

⁵ Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 424.

⁶ Idem.

permis totul. Asasinatele în serie ale lui Carlos Wieder reprezintă pentru el o mândrie și un spectacol de forță pentru cei din jur. După cum afirma Michel Foucault, „dispariția supliciilor înseamnă dispariția spectacolului dar înseamnă și slăbirea dominației”⁷. Cu alte cuvinte, demonstrațiile publice de pedepsire a celor care se opun sistemului sau, pur și simplu, cele de afișare a puterii fizice, au un rol semnificativ în regimurile totalitare, ele ținând sub control masa populației. Violența fizică este foarte bine evidențiată în romanul lui Bolaño, semn că acest aspect l-a marcat afectiv pe autorul chilian.

Ideea prezenței forțelor fasciste pe teritoriul Chile este reluată repetat pe parcursul cărții. Violența conducerii dictatoriale sau a celor care lucrează pentru ea este ilustrată prin scena următoare: „Unde dă cu ochii de trei tineri neonaziști și de un pachet pe jos. Tinerii lovesc pachetul cu picioarele, cu sânge. (...) le striga să n-o mai lovească”. Într-un alt pasaj al cărții, autorul menționează un vers al poetului Wieder, trasat pe cer: „Moartea este curățenie”⁸. Acesta este o referire clară la sistemul de conducere fascist, care pledează pentru puritatea și curățarea rasei. De asemenea, romanul menționează și practicile politice ale sistemului totalitar. Una dintre acestea, care afectează în deosebi literatura totalitară, este cenzura: „Jocul care nu se știe cum a trecut de cenzură și a ajuns să fie comercializat (...)”⁹ etc.

Întreaga carte *O stea îndepărtată* gravitează în jurul situației politice din Chile, deși relaționarea este realizată foarte

⁷ Michel Foucault, *A supraveghea și a pedepsi*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005, p. 5.

⁸ Ibidem, p. 91.

⁹ Ibidem, p. 110.